

Josipa Alviž

Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sudbina kapucina i kapucinskoga hospicija u Herceg Novom u svjetlu novih arhivskih istraživanja

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Primljen – *Received* 13. 4. 2018.

UDK 272-789.3:364-58](497.16Herceg Novi)^{16/18}

DOI 10.31664/ripu.2018.42.03

Sažetak

U radu je dan osvrt na okolnosti dolaska kapucinskih redovnika u Herceg Novi potkraj 17. stoljeća te podizanja njihove crkve i pridružena joj hospicija. Na temelju opisa kapucinskoga sklopa u katastru generalnoga providura Angela Mema (1788.), čiji se prijepis prilaže radu, daje se usporedba s današnjim stanjem očuvanosti crkve i hospicija prenamijenjena u župni dvor te se taj sklop kontekstualizira unutar korpusa kapucinske arhitekture 17. i 18. stoljeća. Na temelju do sada neobjavljenih arhivskih izvora također se rasvjetljava sudbina hercegnovskih kapucina i njihova hospicija u prvoj polovici 19. stoljeća

– razdoblju nakon pada Mletačke Republike i privremenoga ukidanja Venecijanske kapucinske provincije, kojoj su upravno pripadali. Spomenuti izvori zanimljivo su svjedočanstvo dugogodišnjih kontinuiranih napora mjesnih svjetovnih i crkvenih vlasti (Vlada Dalmacije, Okružno poglavarstvo u Kotoru, Ordinarijat u Kotoru) za očuvanje kapucinske redovničke zajednice i hospicija u Herceg Novom te prilog boljem razumijevanju vjerskoga života u gradu i političko-upravnih odnosa između predstavnika lokalne uprave i središnje bečke vlasti.

Ključne riječi: Herceg Novi, kapucini, crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića, hospicij, Venecijanska kapucinska provincija, Jeronim Corner, Angelo Memo, Carska i kraljevska vlada Dalmacije, Okružno poglavarstvo u Kotoru, Biskupski ordinarijat u Kotoru

Povijesne okolnosti dolaska kapucina u Herceg Novi

Dolazak franjevac kapucina u Herceg Novi 1688. godine dio je složenih i dinamičnih zbivanja koja su obilježila prostor Boke kotorske tijekom dugoga razdoblja mletačko-osmanskih ratova (1499.–1718.).¹ Herceg Novi, koji je 1382. godine utemeljio bosanski kralj Stjepan Tvrtko I. Kotromanić (ban 1353.–1377.; kralj 1377.–1391.)² sa željom stvaranja luke i trgovačkoga središta solju konkurentnog Dubrovačkoj Republici, 1482. godine došao je pod upravu Osmanlija.³ Izuzev kraćega razdoblja kršćanske uprave između 1538. i 1539. godine,⁴ grad je bio pod osmanskom vlašću sve do Morejskoga rata (1684.–1699.), točnije do rujna 1687. godine.⁵ Tada je mletačka mornarica na čelu s Jeronimom Cornerom (tal. *Girolamo Cornaro*), generalnim providurom Dalmacije i Albanije između 1686. i 1689. godine, započela s jednomjesečnom opsadom Herceg Novog. Potpomognuti savezničkim brodovljem Svete lige (flotom Papinske Države, Genove i Malte), odredom firentinskih vojnika i ratnicima

iz Perasta, Mlečani su 2. rujna krenuli s napadom na grad zauzimajući ga 30. rujna, na blagdan sv. Jeronima.⁶ U znak zahvalnosti za tu važnu pobjedu, tadašnji barski nadbiskup, Peraštanin Andrija Zmajević (1628.–1694.), posvetio je glavnu džamiju u crkvu sv. Jeronima, održavši misu zahvalnicu za okupljene kršćane.⁷ Priključen mletačkoj pokrajini Albaniji (*Albania Veneta*), Herceg Novi je ubrzo poprimio identitet mletačkoga posjeda,⁸ zahvaljujući između ostaloga i djelovanju reda Manje braće kapucina (lat. *Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum*, *kraticom OFM Cap*) u ovome gradu.

Kapucini u službi *Serenissime*

Najranija povijest kapucina u Herceg Novom povezana je s njihovom službom vojnih kapelana Presvijetle Mletačke Republike i dušobrižnika bolesnih i ranjenih vojnika stradalih u borbama s Osmanlijama.⁹ Naime, neposredno po zauzimanju grada, generalni providur Corner je u izvještaju

upućenu duždu i datiranome s 30. listopada 1687. godine predložio osnivanje hospicija za oće kapucine, napominjući kako bi oni, s obzirom na rastući broj stanovnika u gradu i okolici, mogli prikupiti dovoljno milostinje za vlastito uzdržavanje.¹⁰ U istome izvještaju providur spominje da su i *Padri Riformati*, pod kojima se vjerojatno mislilo na franjevce,¹¹ zatražili dozvolu za podizanje hospicija za tri ili četiri redovnika te da bi se njihova molba trebala uvažiti s obzirom na to da je bila potrebna skrb o vjernicima i bolesnima.¹² Brigu o bolesnim i ranjenim vojnicima u Herceg Novom naposljetku su preuzeli kapucini, koji su svoj hospicij podigli uza samu vojnu bolnicu.¹³

Kao dušobrižnici vojnika, kapucini su se istaknuli već pri opsadi Herceg Novog u rujnu 1687. godine, tijekom koje je kapucinski redovnik fra Marcel iz Tridenta (*Marcello da Trento*) hrabrio savezničku kršćansku vojsku uzdignutim križem u ruci.¹⁴ Upravo je pastoral vojnika u bitkama te onih ranjenih ili oboljelih u vojnim bolnicama bila jedna od glavnih zadaća kapucinskih redovnika na području istočne obale Jadrana¹⁵ i razlog osnivanja prvoga kapucinskog hospicija na području Dalmacije, u Splitu 1682. godine.¹⁶ Istu će pastoralnu djelatnost kapucini obnašati i u Herceg Novom, u kojem osnivaju hospicij već 1688. godine, neposredno po uspostavljanju mletačke vlasti u gradu. I splitski i hercegnovski hospicij su upravno pripadali Venecijanskoj kapucinskoj provinciji (utemeljena 1535.), kojoj je 1737. godine pridružen i novoosnovani kapucinski hospicij u Zadru,¹⁷ a 1747. godine i kapucinski samostan u istarskome Vodnjanu.¹⁸ Prvi samostan ovoga reda na istočnoj strani Jadrana, tako-

đer pod izravnom upravom Venecijanske provincije, bio je kapucinski samostan u slovenskome Koprnu, čija je gradnja započeta 1621. godine.¹⁹

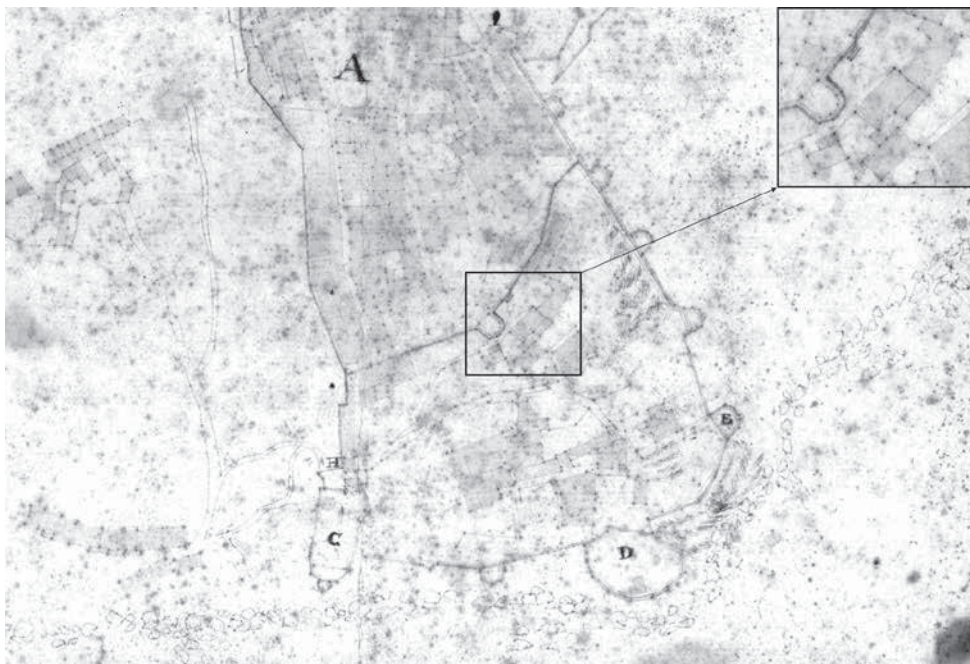
Generalni providur Jeronim Corner i utemeljenje hercegnovskoga kapucinskog hospicija

Kapucini su svoju prvu crkvu u Herceg Novom podigli na ruševinama džamije,²⁰ u neposrednoj blizini novopodignute župne crkve sv. Jeronima smještene u središtu takozvanog Donjeg trga.²¹ Podno toga trga, uz južnu stranu središnjega dijela srednjega gradskog bedema, ubrzo je izgrađen kapucinski hospicij uz koji je podignuta nova kapucinska crkva (sl. 1).²² Isprva posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije,²³ crkva je poslije stavljena pod patronat sv. Franje Asiškoga, a od 1976. godine posvećena je hercegnovskome kapucinskom svecu sv. Leopoldu Bogdanu Mandiću.²⁴ Odvojeni bedemom, župna crkva i objekti kapucinskoga hospicija postali su nanovo urbanistički povezani od 1762. godine, kada je u srednjem gradskom bedemu probijen prolaz kojim se povezao gornji i donji dio grada. Podsjetnik na taj urbanistički zahvat latinski je natpis na kamenoj ploči uzidanoj u zid maloga trga ispred kapucinske crkve na kojemu je zapisano: »Superius et Inferius Tutiori Populi Gressu Refecit Petrus Angelus Magno Bis Præfectus Anno Domini 1762.«. Položaj kapucinskoga hospicija zabilježen je i na nizu grafičkih i likovnih prikaza nastalih nakon osvajanja Herceg Novog (sl. 2).²⁵

1. Veduta i plan utvrde Herceg Novi u Boki Kotorskoj, detalj s istaknutim položajem i prikazom kapucinskoga sklopa, prva polovica 18. st., crtež, akvarel, veličina lista 523 × 766 mm, veličina prikaza 495 × 745 mm

Veduta and plan of the fortification of Herceg Novi in Boka Kotorska, detail with the position and depiction of the Capuchin ensemble, first half of the 18th century, drawing, watercolour, sheet size 523 × 766 mm, drawing size 495 × 745 mm

2. Veduta i plan utvrde Herceg Novi u Boki Kotorskoj, detalj s istaknutim položajem i prikazom kapucinskoga sklopa, prva polovica 18. stoljeća, crtež, akvarel, veličina lista 523 × 766 mm, veličina prikaza 495 × 745 mm

Veduta and plan of the fortification of Herceg Novi in Boka Kotorska, detail with the position and depiction of the Capuchin ensemble, first half of the 18th century, drawing, watercolour, sheet size 523 × 766 mm, drawing size 495 × 745 mm

Kapucinski hospicij, namijenjen boravku dvojice svećenika i dvojice redovnika toga reda, izgrađen je 1688. godine zalaganjima generalnoga providura Jeronima Cornera.²⁶ Cornerove vojne zasluge u borbama s Osmanlijama istaknute su i na memorijalnome latinskom natpisu uklesanu s vanjske strane nadvratnika jednog od ulaza u zgradu hospicija (danas župni dvor) na kojem čitamo:

»HIERONIYMVS CORNELIVS / SCIPIADV MAVOR-
TIVM GENVS PRÆCLARVM / IMMO / AVSPICIJS AR-
MIS CONSILIJS / TER PRÆCLARIOR / EQVES SVpra
NVMERVVM PROCVRATOR QVINQVIES IMPERATOR /
SEPTIES PRÆCLARISSIMVS / VIXIT / AD DESIDERIVM
REIPVBLICÆ PARVM / AD RES GESTAS SATIS / AD CLA-
DEM BARBARORVM VRBIVM CAPTARVM NIMIVM /
AD MEMORIAM MIRABILIVM SEMPER«

Središnji natpis flankiraju dva kružna medaljona u kojima su također uklesani latinski natpisi; u lijevome: »CVI / TERRA
TVMVLVM / FLVMINA LACRYMAS / AER SVSPIRIA«, a u desnome: »FVLMINA FACES / ASTRA VIAM / EMPYRE-
UM SOLIVM / CONTVLERVNT«. S lijeve strane ulaza u hospicij postavljen je kameni grb obitelji Corner, vidljiv i danas ispod otučene žbuke (sl. 12).

Hercegnovski kapucinski hospicij u Memovu katastru (1788.)

Hercegnovski kapucinski hospicij početkom 20. stoljeća izgubio je izvornu funkciju i danas se u njemu nalazi župni

dvor u kojem uz župnika stanuju i dvije sestre franjevke od Bezgrješne. Unatoč prenamjeni, dijelovi sklopa u osnovi su ostali više-manje nepromijenjeni u odnosu na nekadašnji izgled. Tomu u prilog govori njegov opis u Katastru javnih građevina u Herceg Novom (vidi *Arhivski prilog*), sastavljen 1788. godine prema nalogu generalnoga providura za Dalmaciju i Albaniju, Angela Mema IV. (1787.–1789.).²⁷ Katastik ponajprije daje uvid u dimenzije i namjenu pojedinih dijelova i prostorijā kompleksa u posljednjoj četvrtini 18. stoljeća.²⁸ Opis kapucinske crkve i hospicija sastavio je mletački inženjer Giacomo Montalbotti 14. ožujka 1788. godine. Započinje navođenjem godine izgradnje (umjesto 1688. navedena je, pogrešno, 1680. godina) i obnove kompleksa (1786.). Nadalje ističe da je kapucinska crkva zidani objekt, pokriven kupom kanalicom, dužine 6 koraka, 2 stope i 6 unci, a širine 4 koraka, 2 stope i 6 unci. Bilježi da crkva ima jednu bočnu kapelu s oltarom, pjevalište iznad ulaza i propovjedaonicu te da je glavni oltar izrađen od drva. Do prostora pjevališta i propovjedaonice vodi uski natkriveni hodnik uz sjevernu stranu crkve, u razini gornjega kata hospicija. Iza glavnoga oltara, to jest zida svetišta, nalazi se sakristija pored koje je prostor za molitvu. Nakon kratkoga opisa crkve, inženjer Montalbotti nastavlja s opisom zgrade hospicija namijenjene životu redovnika. Ona je također zidano zdanje prekriveno kupom kanalicom, dugo 13 koraka, 2 stope i 6 unci, široko 3 koraka i 1 stopu te visoko 3 koraka, 2 stope i 6 unci. Sastoji se od prizemlja, prvoga kata i tavana. U prizemlju se, prema opisu, nalazila ranije spomenuta sakristija, soba za primanje, blagovaonica, ostava, kuhinja i bunar.²⁹ Prizemlje

i prvi kat bili su povezani i danas sačuvanim kamenim stubištem, smještenim u uskome prostoru između sakristije i nekadašnje primaće sobe, današnjeg župnog ureda. Prvi kat služio je kao spavaonica i sastojao se od sobe za strance, pet redovničkih ćelija te male lođe pored koje se nalazila soba za druženje. U blizini te sobe bilo je drveno stubište koje je vodilo u kuhinju u prizemlju.³⁰ Na zgradu hospicija prema istoku izravno se nadovezivao blok vojne bolnice³¹ u kojoj su kapucini služili kao dušobrižnici bolesnih, ranjenih i vojnika na umoru. Hospicij i bolnica bili su neposredno povezani prolazom.³² Istočno od hospicija nalazio se vrt nepravilna oblika okružen suhozidom. Kako su se kapucini po dolasku u Herceg Novi počeli skrbiti i o obrazovanju mladih, u blizini njihova hospicija podignuta je i škola. U opisu iz 1788. godine Montalbotti navodi da je zgrada škole bila zidani objekt, pokriven kupom kanalicom te da je bila duga 9 koraka, 2 stope i 6 unci, široka 2 koraka, 2 stope i 6 unci te visoka 2 koraka, 2 stope i 6 unci. Sastojala se od suterena, prizemlja i tavana. U prizemlju se nalazio trijem i mala dvorana. U suterenu, koji se sastojao od samo jedne prostorije, i na tavan koji se protezao čitavom dužinom školske zgrade, dolazilo se ljestvama. Montalbotti je opis zaključio napomenom da je kapucinski sklop u dobru stanju uz nekoliko nedostataka.

Opisi hercegnovske kapucinske crkve, hospicija i škole u Katastiku generalnoga providura Mema vrijedan su izvor za rekonstrukciju nekadašnjega izgleda toga sklopa te pomoć u sagledavanju promjena koje je doživio tijekom dugoga trajanja. U nastavku su opisani oni dijelovi kompleksa koji nisu spomenuti u Katastiku, a koji su bitni za njegovu kontekstualizaciju u širi okvir kapucinske arhitekture. Također su istaknute uočene promjene, prije svega u namjeni pojedinih dijelova hospicija.

Opis crkve i hospicija – današnje stanje i kontekstualizacija

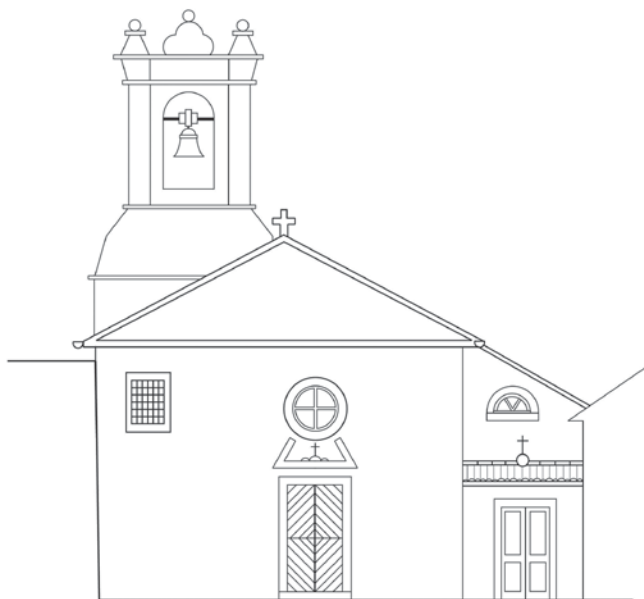
Hercegnovska kapucinska crkva izgledom, veličinom i prostornom organizacijom posve slijedi kapucinsku tradiciju gradnje jednostavnih, relativno malih crkava skromne vanjštine i unutrašnjosti, namijenjenih tihoj molitvi i osobnome susretu s Bogom.³³ Prilazi joj se stubištem koje se spušta na prostor maloga trga s kojega se pogled otvara na njezino jednostavno zabatno pročelje (sl. 3). Ono je tipologijom posve podudarno s pročeljima većine kapucinskih samostanskih crkava izgrađenih između 16. i 18. stoljeća, osobito s onima Venecijanske kapucinske provincije.³⁴ Okrenuto prema zapadu, pročelje je rastvoreno središnjim pravokutnim portalom, jednostavno profiliranih dovratnika i nadvratnika, zaključenim prekinutim zabatom s križem u središnjem polju. U središnjoj se osi pročelja, iznad portala, nalazi mali okulus. Zabatni zaključak pročelja decentno je naglašen jednostavno profiliranim vijencem, koji ocrtava obrise dvoslivnoga krova crkve nad kojim se uzdiže kameni križ. U središnjem polju zabata danas se nalazi suvremeni portret sv. Leopolda Bogdana Mandića izveden u tehnici mozaika.³⁵ Pročelje nije u potpunosti simetrično s obzirom na to da se sa sjeverne strane crkve, kojom je prislonjena uz

3. Crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića, pročelje
Church of St Leopold Bogdan Mandić, front façade

gradski bedem, proteže uski hodnik (sl. 4). Taj je hodnik, već spomenut u Katastiku kao prolaz koji je vodio do propovjedaonice i galerije, osvijetljen jednostavnim pravokutnim prozorom probijenim u gornjem lijevom kutu zapadnoga pročelja crkve, te prozorom na nasuprotnom istočnom zidu (sl. 5). Na sjevernoj polovici istočnoga dijela crkve uzdiže se kameni zvonik na preslicu, uobičajen za kapucinske crkve Venecijanske provincije (sl. 6).³⁶

Unutrašnjost crkve jednostavna je i skromna. Riječ je o jednobrodnoj, pravilno orijentiranoj građevini, pravokutnoga tlocrta i ravno zaključena svetišta (sl. 7). Nad ulazom se uzdiže jednostavna zidana galerija kora, osvijetljena kružnim prozorskim otvorom na pročelju i bočnim pravokutnim prozorom s južne strane. Brod crkve, danas natkriven ravnim drvenim stropom, dobro je osvijetljen dvama bočnim prozorima u južnome zidu (sl. 8, sl. 9). Crkva ima jednu bočnu kapelu s južne strane (sl. 10). Kapela je s brodom crkve povezana lučno zaključenim prolazom. Nadsvedena je križnim svodom i rastvorena dvama bočnim polukružnim prozorima.³⁷ Nad zidanom menzom s Marijinim monogramom uzdiže se drveni retabl oltara na kojem se nalazi slika s prikazom *Isusova rođenja* (18. st.).³⁸ Nasuprot kapeli,

4. Crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića, pročelje
Church of St Leopold Bogdan Mandić, front façade

na sjevernome zidu crkve, zidana je propovjedaonica na konzolama, uokvirena dvama plitkim pilastrima povezanim polukružnim lukom. Glavni oltar podignut je na dvije stepenice. Nad zidanom menzom uzdiže se polikromirani

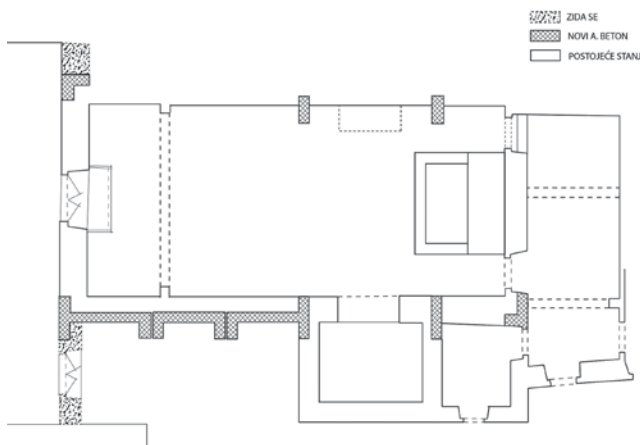

5. Crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića, sjeverni hodnik koji vodi do propovjedaonice i kora
Church of St Leopold Bogdan Mandić, northern corridor leading to the pulpit and the choir

6. Crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića, zvonik na preslicu
Church of St Leopold Bogdan Mandić, bell-cote

drveni retabl klasicističkih obilježja u koji je umetnuta novija oltarna slika s prikazom sv. Leopolda Bogdana Mandića.³⁹ U ravnome začelnom zidu svetišta probijena su s bočnih strana glavnoga oltara dva lučno zaključena prolaza koja vode u prostor male sakristije sa stražnje strane zida svetišta. Iz sakristije se može ući u mali oratorij smješten s vanjske strane jugoistočnoga ugla crkve.⁴⁰ Crkva je u nekoliko navrata

7. Crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića, tlocrt prizemlja
Church of St Leopold Bogdan Mandić, plan of the ground floor

8. Crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića, pogled prema svetištu
Church of St Leopold Bogdan Mandić, view of the sanctuary

9. Crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića, pogled prema koru
Church of St Leopold Bogdan Mandić, view of the choir

bila oštećena i obnovljena, a nakon snažnoga potresa koji je 1979. godine pogodio Herceg Novi građevinski je ojačana armiranobetonskom konstrukcijom, vidljivom s njezine južne strane u obliku para potpornjaka (sl. 11).⁴¹

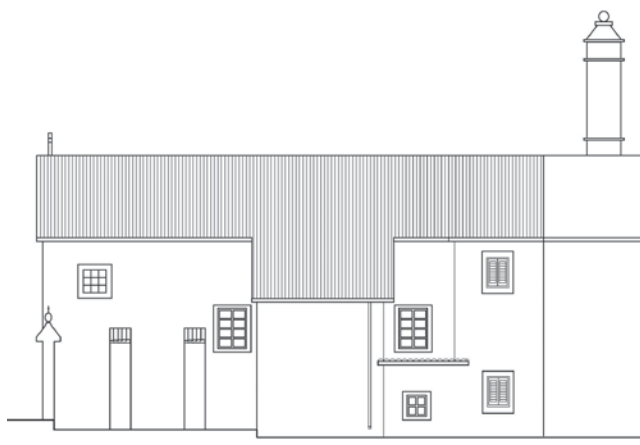
Crkva je preko sakristije izravno povezana s današnjim župnim dvorom, nekadašnjim kapucinskim hospicijem, s kojim je na taj način tvorila jedinstvenu arhitektonsku cjelinu u obliku nepravilna niza. Zgrada hospicija, unatoč prenamjeni, relativno je dobro očuvana. Radi se o jedno-stavnoj, jednokrilnoj građevini pravokutnoga tlocrta koja se neposredno nadovezuje na crkvu. Svojom dužom, južnom stranom gleda na prostrano dvorište popločano kamenim pločama s pogledom na Bokokotorski zaljev (sl. 12). Ovo je dvorište imalo funkciju klaustura, to jest preuzelo je ulogu unutrašnjega dvorišta karakterističnog za većinu kapucinskih samostana, koje je u slučaju hercegnovskoga kapucinskoga hospicija izostalo radi njegova specifičnoga smještaja uza sâm južni gradski bedem.⁴² Uz dvorište se svojedobno nalazio bunar za opskrbu pitkom vodom. Izvorno kameno, južno je pročelje hospicija ožbukano i obojeno u 19. stoljeću.⁴³ Ostali su vidljivi jednostavni kameni okviri prozora i ulaznih vrata, a na mjestima je žbuka otučena razotkrivajući zanimljivije kamene ulomke spolija i grbova. Kao što je navedeno u Kastastiku, zgrada hospicija sastoji se od prizemlja, prvoga kata i tavana natkrivena dvoslivnim krovom i kupom kanalicom.

Iako se unutrašnje uređenje hospicija od kraja 18. stoljeća do danas u potpunosti izmijenilo, raspored prostorija i njihova namjena većim su dijelom ostali isti. U nekadašnjoj primaćoj sobi danas se nalazi župni ured iz kojeg se ulazi u sobu za dnevni boravak i blagovaonicu te u malu kuhinju. Na katu, na koji se dolazi kamenim stubištem, nalaze se spavaonice. Istočni blok, u kojem se nekada nalazila vojna bolnica, godine 2013. prenamijenjen je u stambeni objekt kao i prostori nekadašnje škole, koji osim stanovanja služe za primanje gostiju.

S obzirom na uočena odstupanja od inače vrlo strogih propisa gradnje kapucinskih samostanskih sklopova, hercegnovski hospicij zanimljiv je primjer prilagodbe zatečenim uvjetima gradnje na relativno uskoj terasi podno središnjega gradskog bedema. Zahtjevi terena zasigurno su utjecali na organizaciju čitavoga kompleksa u obliku nepravilna niza međusobno povezanih objekata (crkva, hospicij, bolnica), pri čemu je izostao prostor zatvorenoga unutrašnjeg dvorišta, koji je u ovom slučaju zamijenila otvorena terasa sa širokim pogledom na Bokokotorski zaljev. Činjenica da je kompleks izvorno građen kao manja kuća za svega četiri redovnika razlog je njegovih malih dimenzija u odnosu na, na primjer, sačuvane kapucinske samostane 17. i 18. stoljeća na području kontinentalne i priobalne Hrvatske (Varaždin, Osijek, Karlobag, Vodnjan), koji su mu geografski najbliži.

10. Crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića, bočna kapela
Church of St Leopold Bogdan Mandić, side chapel

11. Crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića, južni zid
Church of St Leopold Bogdan Mandić, southern wall

Iako se radi o arhitektonski skromnu zdanju, koje je tijekom vremena izgubilo mnogo od svoje autentičnosti (ne toliko u arhitektonskim oblicima, koliko u izvornoj opremi crkve i hospicija), ističe se činjenicom da je riječ o jedinom sačuvanom kapucinskom hospiciju na istočnoj obali Jadrana izgrađenu tijekom 17. i 18. stoljeća. Naime, kapucinski hospiciji u Splitu i Zadru nakon ukinuća i zbog različitih nepovoljnih okolnosti srušeni su tijekom 19., odnosno 20. stoljeća. Njihov nam je izgled poznat samo na temelju sačuvanih grafičkih i tlocrtnih prikaza te dragocjenih opisa u katastarskim knjigama i sličnim arhivskim dokumentima.⁴⁴ I kod njih, kao i kod hercegnovskog hospicija, vidimo odstu-

12. Južni zid nekadašnjega kapucinskoga hospicija, današnjega župnog dvora, u Herceg Novom s grbom Jeronima Cornera i memorijalnim latinskim natpisom na kamenom nadvratniku

Southern wall of the former Capuchin hospice, today's parish office, in Herceg Novi, with the coat-of-arms of Girolamo Cornera and a memorial Latin inscription on the stone lintel

panja od uobičajenih pravila gradnje formalnih kapucinskih samostana (*conventus*) prije svega radi činjenice da je riječ o manjim redovničkim rezidencijama (*hospitium*) nastalim adaptacijom postojećih objekata (Split) ili arhitektonskim prilagođavanjem zatečenoj urbanističkoj situaciji (Zadar).

Sudbina hercegnovskih kapucina i njihova hospicija u prvoj polovici 19. stoljeća

Nakon pada Mletačke Republike 1797. godine Herceg Novi isprva ulazi u sastav austrijske državne zajednice, zatim kratko u posjed Ruskoga Carstva (veljača 1806. – srpanj 1807.), a nakon pada Dubrovačke Republike pod vlast Napoleona Francuske. Od rujna 1813. do lipnja 1814. Herceg Novi je, kao i cijela Boka kotorska, pod upravom privremene crnogorske vlade, nakon čega započinje razdoblje takozvane Druge austrijske uprave, koje će trajati sve do 1918. godine.⁴⁵

Stalna izmjena vlasti utjecala je na sve sfere života u gradu pa tako i na djelovanje hercegnovskih kapucina i njihova hospicija. Dokaze tomu, između ostaloga, nalazimo i u arhivskim dokumentima pohranjenima u Državnome arhivu u Zadru⁴⁶ i Austrijskome državnom arhivu u Beču (*Österreichische Staatsarchiv*)⁴⁷ iz vremena Druge austrijske uprave.

Padom Mletačke Republike i uspostavom francuske vlasti na neko je vrijeme ukinuta Venecijanska kapucinska provincija. Za razliku od drugih samostana te provincije, hospiciji u Kopru, Zadru, Splitu i Herceg Novom nastavili su djelovati,⁴⁸ no pitanje njihove egzistencije, statusa, upravne pripadnosti i financiranja rješavalo se sporo, tijekom čitave prve polovice 19. stoljeća. Kapucini u Herceg Novom susreli su se s brojnim problemima, koji su znatno ugrozili njihovu opstojnost u gradu, od nedostatnoga broja redovnika do materijalne neimaštine. Iz arhivskih izvora u Zadru saznajemo da su tijekom Prve austrijske uprave, prema odluci donesenoj u Kotoru 8. listopada 1797. godine, hercegnovski kapucini iz carske fiskalne komore za svoje duhovne usluge te usluge poučavanja mladeži primali mjesečnu naknadu od 120 dalmatinskih libara i 160 libara dvopeka,⁴⁹ čime je nova austrijska vlast nastavila praksu prijašnje mletačke uprave u potpomaganju te redovničke zajednice.⁵⁰ Hospicij je novčano pomagala i francuska vlast između 1808. i 1810. mjesečnim isplatama u iznosu od 23 franka i 37 centima, koje su, međutim, bile neredovite.⁵¹ Godine 1815. u hospiciju je živio samo jedan stari, osamdesetogodišnji redovnik. Tadašnji kotorski biskup Markantun Gregorina (1801.–1815.) zalagao se da se u hospicij preko Svete kongregacije za širenje vjere u Rimu (lat. *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) dovedu još dva kapucinska redovnika koja bi nastavila poučavati mladež kršćanskoj vjeri, dijeliti sakramente i propovijedati, dajući državnim vlastima do znanja da očuvanje hospicija ovisi o njihovoj financijskoj pomoći s obzirom na to da se spomenuti ostarjeli redovnik uzdržavao samo od milostinje i milodara vjernika te malo povrća koje je sam uzgojio u vrtu.⁵² Povezani arhivski dokumenti otkrivaju nam da je 1815. godine hercegnovski hospicij ponovno ušao u sastav Venecijanske kapucinske provincije⁵³ te da je potkraj godine, u listopadu,

venecijanski provincijal u Herceg Novi poslao oca Girolama iz Pemone.⁵⁴ Iz izvora nadalje saznajemo da od jeseni 1815. godine u hospiciju žive tri redovnika te da austrijska vlast pokušava utvrditi ime i provenijenciju trećega redovnika.⁵⁵ Spomenuti zadarski arhivski dokumenti iz 1815. godine, od kojih su mnogi kopije ranijih dokumenata izvorno pohranjenih u hercegnovskome kapucinskom hospiciju, s jedne strane ukazuju na nastojanje novouspostavljene austrijske vlasti da uđe u trag svim dotadašnjim odredbama o novčanom i materijalnom potpomaganju kapucinske redovničke zajednice u Herceg Novom od strane mletačkih, austrijskih i francuskih državnih vlasti, a sa svrhom donošenja odluke o daljem dotiranju redovnika. S druge strane, isti izvori također govore o pozornosti koja se pridavala provenijenciji redovnika, odnosno o brizi austrijskih vlasti da se u opustjeli hospicij dosele kapucini iz matične Venecijanske kapucinske provincije kojoj je hercegnovski hospicij upravno pripadao te ustrajavanju da državne vlasti budu o svemu pravovremeno obaviještene.

U Austrijskome državnom arhivu u Beču pohranjeni su izvještaji i dopisi o hercegnovskome hospiciju koje su predstavnicima Carske kraljevske vlade u Dalmaciji, sa središtem u Zadru, slali Ujedinjenoj dvorskoj kancelariji u Beču između 1817. i 1848. godine.⁵⁶

Već se u najranijemu spisu, datiranom 14. lipnja 1817., navodi potreba obnove hospicija, što je uz pitanje novčanoga potpomaganja kapucina 'lajtmotiv' svih budućih dokumenata, s obzirom da je o tome ovisio nastavak njihova djelovanja u Herceg Novom. U spomenutom spisu iz 1817., koji se prvenstveno bavi zamolbom splitskih kapucina da im se za uzdržavanje dopusti naknada od 130 forinti godišnje, također se spominje odredba *della Sovrana Corte* kojom se naređuje obnova kapucinskoga hospicija u Herceg Novom.⁵⁷

U dopisu upućenu 9. prosinca 1819. godine daje se kratki izvještaj o materijalnome stanju i broju redovnika u tri kapucinska hospicija u Zadru, Splitu i Herceg Novom *che appartenevano alla soppressa Provincia di Venezia*.⁵⁸ Istaknuto je da kapucini u Dalmaciji ne mogu više pripadati toj provinciji te kako žive prvenstveno od prikupljanja milostinje i državne pomoći. Naglašava se potreba njihova pripojenja nekoj drugoj kapucinskoj provinciji u okviru Austrijskoga Carstva (*a qualche provincia dello stato*). Iz istoga izvještaja također saznajemo kako su u Herceg Novom 1819. godine živjela dva redovnika čija je godišnja renta iznosila 261 forintu: iz državne riznice (*Cassa Erariale*) primali su 216 forinti, s jedne male farme (*da un piccolo podere*), koju su vjerojatno sami vodili, 30 forinti, te od prikupljene milostinje (*dalla questua*) 15 forinti. Njihovi su godišnji troškovi, s druge strane, iznosili 585 forinti. Naime, za obnovu hospicija godišnje je bilo potrebno 30 forinti, za potrebe vođenja farme 19 forinti, troškovi za liturgijske predmete iznosili su 35 forinti, a troškovi života i odijevanja 511 forinti. S obzirom da je razlika između prihoda i rashoda bila tolika da su prema

toj računici hercegnovski kapucini bili godišnje u gubitku 300 forinti, u izvještaju se navodi mogućnost da nisu točno izraženi prihodi od sakupljene milostinje.

U dopisu od 30. svibnja 1820. spominje se dvorski dekret br. 40452/5034 od 9. ožujka 1820. na temelju kojega je Vlada Dalmacije kontaktirala Carsku kraljevsku vladu u Trstu u vezi s prijedlogom da se kapucinski hospiciji u Zadru, Splitu i Herceg Novom povežu *coi Conventi dei Capucini del Littorale*.⁵⁹ Vladini predstavnici u Trstu odgovorili su da se slažu s upravnim pripojenjem spomenutih dalmatinskih hospicija kapucinskom samostanu u Koprnu, tim više što Ordinarijat to smatra ne samo mogućim, odnosno rješivim, nego i poželjnim, sve dok se ponovno ne uspostavi Venecijanska kapucinska provincija. Predstavnici Vlade Dalmacije na kraju dopisa istakli su da u iščekivanju odluke nadređenih mogu izraziti jedino potpuno slaganje s navedenim mišljenjem pristiglim iz Trsta.

U dopisu sastavljenom u Zadru 20. kolovoza 1828. godine⁶⁰ predstavnici Vlade obavještavaju bečku Kancelariju o poniznoj zamolbi kapucina u Herceg Novom da im se izda dozvola da uzgajaju duhan za vlastite potrebe u vrtu uz njihov hospicij te da kao milostinju primaju i sol⁶¹ u količini dovoljnoj za njihovu potrošnju. Iz Zadra izvještavaju da su zamolbu kapucina već poduprli Carski kraljevski okružni ured u Kotoru te Carska kraljevska uprava solju i duhanom.

* * *

Sljedeći dopis u kojem se spominje hercegnovski hospicij sastavljen je četrnaest godina poslije, datiran s 21. veljače 1844. U njemu se bečka Kancelarija obavještava o potrebi što hitnije obnove zgrade hospicija. Prema procjeni Vladina odjela za gradnju (*Dipartimento Governiale delle Fabbriche*) osnovni troškovi obnove iznosili su 843,41 forintu, što kapucini zbog ograničenih prihoda nisu bili u mogućnosti sami podmiriti. Istaknuto je da se zgrada hospicija, u slučaju da ju kapucini napuste, može prenamijeniti u druge svrhe. Ako Beč odobri obnovu, potrebni radovi financirali bi se iz fonda Kult (*fondo di Culto*), *che anche altre volte ne sosteneva le relative spese*.⁶²

Međutim, dopis od 26. ožujka 1845. otkriva da Dvorsko vijeće za gradnju (*Consiglio Aulico delle Fabbriche*) nije dijelilo mišljenje o nužnosti obnove hospicija te da je zahtijevalo pojašnjenje o rekonstrukciji zida u dvorištu koji je podignut 1838. godine.⁶³ Ujedinjena kancelarija u Beču također je dovela u pitanje stvarnu potrebu ostanka kapucina u Herceg Novom, s obzirom na mali broj katoličkih župljana, o kojima je duševnu skrb mogao voditi župnik. S obzirom da se kapucinska redovnička zajednica uglavnom sastojala od jednoga svećenika i jednoga brata laika, koji su prema procjeni Kancelarije najčešće premalo skrbrili o održavanju zgrade hospicija, takav ustroj značio je veće opterećenje za državnu riznicu. U nastavku poduljeg dopisa predstavnici Vlade u Dalmaciji nastojali su pojasniti važnost ostanka kapucina u Herceg Novom i nužnost obnove njihova hospicija na temelju izvještaja Okružnoga poglavarstva i Ordinarijata u Kotoru. U

pogledu zida podignuta 1838. godine pojašnjeno je da se ne smije zamijeniti zidom koji se namjerava izgraditi kao potpora *del terreno sovrastante*. Izneseno je jedinstveno mišljenje Uprave i Okružnoga suda Herceg Novog te Ordinarijata i Okružnoga poglavarstva u Kotoru o korisnosti očuvanja kapucinskoga hospicija. Istaknuto je da prisutnost te vjerske zajednice proizlazi iz nasušnih potreba grada, da će vjernička zajednica biti žrtvovana ukoliko kapucini napuste Herceg Novi te da će nedostatan broj svećenika loše utjecati na *la dignità del Culto*, tim više što je ondašnji župnik već bio u podmakloj dobi, a u gradu su pored katoličkog stanovništva boravili predstavnici civilne i vojne vlasti sa svojim osobljem kojima je također bila potrebna duhovna skrb. Naglašeno je da je Vlada Venecije uvela kapucine u Herceg Novi da se, prije svega, propovijedanjem, *tanto essenziale ai progressi della morale cristiana*, brinu o vjernicima. Nadalje saznajemo da je Okružno poglavarstvo bilo dužno pribilježiti ukoliko je hospicij i na kratko vrijeme ostao nenastanjen, što se između 1826. i 1845., kako je navedeno u dopisu, dogodilo samo jednom. Istaknuto je da se redovnicima ne može pripisati bilo kakav nemar u održavanju zgrade hospicija te da se oni brinu o popravku malih nedostataka. Okružno je poglavarstvo u zaključku primijetilo da bi ukidanje kapucinskoga hospicija stvorilo *generalmente assai ingrata sensazione*. Spomenuto je da je i prilikom organiziranja hercegnovske župe također predloženo da se rečeni hospicij sačuva s obzirom da su se redovnici skrbrili o osnovnoj naobrazbi djece u gradu, o bolesnima u lazaretu u Meljinama (*Lazzaretto di Megline*) te o vjernicima koji su govorili talijanskim jezikom. Navodi se da je okružni inženjer u Kotoru izradio novi projekt potrebnih zahvata na obnovi hospicija⁶⁴ te da bi prema reviziji Vladina odjela za gradnju (*Dipartimento Governiale delle Fabbriche*) troškovi iznosili 734,14 forinti. Na temelju svega iznesenog od Bečke kancelarije moli se dopuštenje da se odobri početak radova na obnovi hospicija kako bi se izbjegla dodatna oštećenja cjelokupnoga sklopa, a time i dodatni troškovi.

* * *

U bečkome Arhivu sačuvana su još tri poduža izvještaja sastavljena u Zadru između 1846. i 1848. godine, koji nas detaljno informiraju o svim odlukama i prijedlozima u vezi s pitanjem ostanka kapucina u Herceg Novom i obnove njihova hospicija. Ti dopisi nam otkrivaju upornost i napor koje su lokalne vlasti, prije svega predstavnici Okružnoga poglavarstva i Ordinarijata u Kotoru, ulagali u očuvanje hercegnovskoga kapucinskoga hospicija unatoč razvidnome protivljenju vrhovne vlasti u Beču i problemima s kapucinskim provincijalatom u Veneciji. Zanimljivi su i u kontekstu boljeg razumijevanja političko-upravnih odnosa, prije svega načina komunikacije između predstavnika lokalne bokeljske vlasti i vrhovne bečke vlasti posredovanjem detaljnih izvještaja koje je Vlada Dalmacije u Zadru slala u Beč. Pri tome se primjećuje Vladino poštivanje stajališta i zahtjeva lokalne uprave te diplomatski pristup pri ukazivanju na osjetljiva vjerska pitanja odnosa bokeljskih katolika i pravoslavaca.

Na početku prvoga dopisa datirana 4. ožujka 1846.,⁶⁵ koji se nastavlja na ranije spomenut dopis iz 1845. godine, spominje se dokument na koji se poziva Ujedinjena dvorska kancelarija u Beču, a u kojem je navedeno da je 1841. godine provincijal Venecijanske kapucinske provincije predložio ukidanje hercegnovskoga hospicija s obzirom na to da u njemu više nema fizički sposobnih redovnika koji bi se mogli kvalitetno brinuti o vjernicima te da u gradu djeluju i franjevci (*Padri Riformati*), dovoljni za dušobrižništvo svih vjernika, kojih u Herceg Novom i okolici ima svega 484. Nastavljajući se na ovaj prijedlog, predstavnici bečke Kancelarije bili su mišljenja da je za brigu o duhovnim potrebama hercegnovskih vjernika dovoljan župnik, kojemu bi asistirala dva franjevca. S obzirom na te okolnosti i na protivljenje Kancelarije, navedeno je da *l'Eccelsa Superiorità* nije smatrala opravdanim da se iz *fonda Kult* subvencionira obnova hospicija. U nastavku dopisa Vlada Dalmacije detaljno je i sustavno podastrla argumente u prilog ostanka kapucina i nužnosti obnove njihova hospicija, temeljene na prikupljenim informacijama iz izvještaja Okružnoga poglavarstva u Kotoru od 23. studenoga 1845. i Ordinarijata u Kotoru od 10. prosinca 1845.⁶⁶ Naime, saznajemo da je Okružni sud u Herceg Novom u izvještaju br. 1161 od 11. studenoga 1845. iznova tražio od Okružnoga poglavarstva u Kotoru da pojasni razloge zbog kojih je nužno očuvati hercegnovski kapucinski hospicij. Poglavarstvo je pod brojem jedan navelo da je tadašnji župnik, Giuseppe Pethi, čovjek postarije dobi, debeo (*pingue*) i lošega zdravlja te stoga nesposoban brinuti se o vjernicima u hitnim slučajevima i iznenadnim trenucima. Pod točkom dva navedeno je da je jedan od dva franjevca u gradu dužan držati misu u nedjelju i druge blagdane u crkvi sv. Antuna za potrebe katoličkoga stanovništva u Toploj i Herceg Novom, a drugi u lazaretu u Meljinama, pa su vojnici, koji su misu slušali u crkvi kapucina, u slučaju njihova odlaska *essere privi di questo beneficio imposto dalla religione*. U točki tri navodi se da će u istome položaju biti i drugi katolici u gradu u slučaju bolesti ili druge spriječenosti župnika. Pod točkom četiri izneseno je da se u vrijeme velikih crkvenih blagdana – Uskrsa, Božića i Duhova – sveta misa neće moći slaviti *con quel decoro e quella maestà* koji priliče dominantnoj religiji u državi. Pod točkom pet ističe se da će bez pomoći kapucina, koji su bili zaduženi i za propovijedanje, župa Herceg Novi biti svedena *alla condizione di una chiesa di campagna*. S obzirom da u tom predjelu grada nema druge katoličke crkve, u zaključnoj, šestoj točki daje se usporedba s pravoslavnim crkvama (*chiese grece*), u kojima se mise slave *con ogni maniera di solennità e di pompa*. U svome izvještaju u prilog ostanka kapucina, Okružno poglavarstvo imalo je potrebu još napomenuti da je hospicij franjevaca (*l'Ospizio dei riformati*) dosta udaljen do grada, da je župa, unatoč tome što broji samo četiri stotine i devedeset vjernika, izdužena, brdovita i loše prometno povezana te da bi se odlazak kapucina loše odrazio ne samo na vjernike Herceg Novog nego i na sve vjernike u Okrugu, uz mogućnost narušavanja odnosa između katoličkog i pravoslavnog stanovništva *che in ogni maniera promuovano il loro Culto ed i loro Istituti religiosi*. Na temelju svega iznesenog Okružno poglavarstvo još je jednom izrazilo nužnost očuvanja kapucinskoga hospicija te zahtijevalo što žurnije

odobrenje njegove obnove prema pripremljenim projektima kako bi se izbjegli dodatni troškovi. S druge strane, Ordinarijat u Kotoru u prije spomenutim izvještajima obznanio je rezultate svoje prepiske s poglavarima kapucinskoga reda prema kojima ih je tada aktualan, no u izvještaju neimenovan provincijal Venecijanske kapucinske provincije u izjavi br. 1656 datiranoj 24. prosinca 1845. uvjerio da se na provincijalnome kapitolu održanu 1842. godine nisu donosile nikakve nove odluke o hospiciju u Herceg Novom te da bi ukidanje tog samostana, koji je o javnome trošku 1688. godine podigla Republika Venecija i povjerila ga na korištenje kapucinima, bilo *scandaloso a mondo (...)* e *parrebbe lesivo specialmente alla pietà dell' Augusta Aquila Imperante, Protettrice costante della cattolica religione*. Provincijal je, nadalje, istaknuo da će kapucini učiniti sve što je u njihovoj moći da se rečeni hospicij sačuva te da će na sljedećem provincijalnom kapitolu iznijeti prijedlog da se u Herceg Novi pošalje još jedan redovnik svećenik. Ordinarijat je provincijalovu izjavu popratio usrdnom molbom da se izda odobrenje za obnovu kapucinskoga hospicija, koji svakoga dana sve više propada. S obzirom na iznesene podatke, sastavljači dopisa u zaključku navode kako prijedlog venecijanskoga provincijala o ukidanju hospicija iz 1841. godine više nema težinu ne samo s obzirom na izjavu provincijala iz 1845. i podršku kapitula nego i zato jer se ta vjerska provincija više ne smatra mjerodavnom za rješavanje ovoga pitanja, što je izraženo u pismu provincijala od 7. studenoga 1841. godine, koji je predložio da se hospicij, u slučaju da ga Venecijanska provincija više ne može održavati, dodijeli na brigu i upravljanje kapucinima u Rijeci ili nekom drugom prosjačkom redu. Na temelju svih podastrtih informacija sastavljači dopisa u njegovu su zaključku još jednom od bečke Kancelarije zatražili što hitnije odobrenje za početak radova na obnovi hospicija.

Nastavljajući se na zaključnu opasku o pitanju upravne pripadnosti kapucinskoga hospicija u Herceg Novom, sljedeći dopis koji su predstavnici Vlade Dalmacije sastavili 4. prosinca 1846.⁶⁷ započinje spomenom izjave koju je gvardijan hercegnovskoga hospicija sastavio u suglasju s venecijanskim provincijalom, a u kojoj se predlaže da se skrb nad rečenim hospicijem povjeri kapucinima u Rijeci, koji mogu osigurati redovnike što govore »ilirskim jezikom«. Ordinarijat u Kotoru izrazio je suglasnost s tom mogućnošću te je u slučaju njezina odobrenja predložio da se zamjena venecijanskih redovnika onima iz Senjsko-modruške biskupije održi u Budvi. U slučaju gašenja hercegnovske kapucinske zajednice predlaže se da se hospicij iskoristi za potrebe škole i stanovanja klera te da se na taj način uštedi novac koji se trošio na najam za njihov smještaj i koji bi se utrošio na gradnju novoga župnog dvora. O vjernicima u Herceg Novom će u tom slučaju duhovnu skrb voditi župnik i njegovi suradnici, dok su kapucini puno potrebni u Budvi u kojoj osim župnika nema dugih svećenika. Nadalje Ordinarijat predlaže da se kapucinima u Budvi za smještaj dodijeli stari biskupski dvor (*il vecchio episcopio*), a za uzdržavanje novčana naknada koju su do tada od države dobivali hercegnovski kapucini. Iz dopisa nadalje saznajemo da se Okružno poglavarstvo u Kotoru osvrnulo na taj prijedlog u izvještaju br. 6334/859 sastavljenom 7. listopada 1846., u kojem je istaknuto da bi

trošak prilagodbe prostora kapucinskoga hospicija u Herceg Novom za potrebe župnoga dvora i škole bio mnogo veći od onog koji je predviđen za uzdržavanje kapucina. Poglavarstvo se načelno složilo s prijedlogom Ordinarijata da se u Budvu dosele kapucini iz Senjsko-modruške biskupije, no smatralo je da biskupski dvor nije adekvatan izbor za njihov smještaj, između ostalog jer se planirala njegova prenamjena za potrebe škole. U tom smislu Poglavarstvo ne vidi mogućnost prelaska kapucina u Budvu ako za njih nije osiguran odgovarajući stan. Predstavnici Poglavarstva ponovno su se pozvali na dugu tradiciju djelovanja kapucina u Herceg Novom i njihove zasluge na polju duhovne skrbi, propovijedanja i poučavanja mladeži, koje je, prema njihovim riječima, bilo toliko uspješno *che la loro istruzione veniva frequentato non solo dei cattolici, ma anche dalli greci*. S obzirom na dugotrajan napor kojim se želio osigurati dalji nastavak djelovanja kapucina u Herceg Novom, predstavnici Okružnoga poglavarstva u Kotoru izrazili su iznenađenost po njima potpuno neprikladnim ponašanjem kapucina u Veneciji, koji su proizvoljno napustili taj hospicij. U tom pogledu Vlada je zahtijevala da se župniku u Herceg Novom dodijeli pomoćnik, a u međuvremenu da se imenuje odgovarajući katehist. Jednako tako predlaže da se škola koju su vodili kapucini uzdigne na rang *di una Caposcuola* jer se u gradu namjerava otvoriti pomorska škola. Poglavarstvo je istaknulo da je prijedlog ekonomičan jer su se na taj način mogle uštedjeti 252 forinte, do tada namijenjene uzdržavanju redovnika, kao i sredstva koja su se predviđala za obnovu zgrade hospicija, a koja su bila veća od onih potrebnih za njegovo smanjenje i prenamjenu za potrebe škole i stanovanje kanonika. Što se tiče prijedloga Ordinarijata da se u Budvi utemelji kapucinski hospicij, Poglavarstvo upozorava na izvještaj br. 201721/4024 od 18. rujna 1844. Godine, u kojem se predlaže *la conservazione di un cooperatore permanente a Budua*, pri čemu se misli na pomoćnika župnika. Poglavarstvo također upozorava da će u Kaštelu Lastva (*Castel Lastua*), današnje naselje Petrovac na Moru) biti namješten jedan kanonik te u tom smislu smatra da više nije opravdano isticati nedostatak katoličkih svećenika u Budvi kao glavni motiv za osnivanje novoga kapucinskoga hospicija. U zaključku dopisa ističe se da nije lako odlučiti mogu li hrvatski redovnici »ponuditi bolju [vjersku, op. a.] uslugu« od talijanskih s obzirom da je u gradovima i primorskim selima ovoga kraja talijanski jezik dobro poznat. Navedeno je da je hrvatska kapucinska kustodija povezana s kapucinima u Kranjskoj i Štajerskoj, što bi, s obzirom na veliku udaljenost i na »posebne lokalne okolnosti«, otežalo nadzor i redoviti posjet provincijala i generala reda.

Predstavnici Vlade Dalmacije 14. siječnja 1848. uputili su još jedan dopis Kancelariji u Beču u vezi s pitanjem ukidanja i prenamjene kapucinskoga hospicija u Herceg Novom. To je ujedno posljednji dopis na tu temu sačuvan u Državnome arhivu u Beču. Vlada podsjeća na prethodni izvještaj br. 1751/381 od 4. ožujka 1846. u kojem je u suglasju s Ordinarijatom i Okružnim poglavarstvom u Kotoru te Okružnim sudom u Herceg Novom predložila očuvanje kapucinskoga hospicija i zamolila pomoć za njegovo smanjenje, odnosno prenamjenu. U nastavku su predstavnici Vlade još jednom

dali kratki pregled svih događaja, prijedloga i odluka u vezi s rješavanjem »kapucinskoga pitanja« od 1845. do 1848. godine. S obzirom na nastale okolnosti, osobito napuštanje hospicija od strane venecijanskih kapucina, predstavnici Vlade odobrili su prijedlog reduciranja hospicija i s njime povezane crkve, smatrajući da su radovi na obnovi sklopa neodgodivi. Također su zahtijevali da se venecijanski kapucini zbog njihova »neprimjerena ponašanja« i odustajanja od prvotnoga dogovora pozovu na odgovornost za ono što su obećali, što je uključivalo i podmirivanje budućih troškova obnove hospicija i crkve.

Umjesto zaključka

Iako se iz posljednjega bečkog dopisa stječe dojam da je s 1848. godinom u Herceg Novom prestalo djelovanje venecijanskih kapucina, ta se redovnička zajednica održala u gradu sve do 1903. godine.⁶⁸ Potvrdu njezine prisutnosti daje nam i jedna arhivska crtica iz Državnoga arhivu u Zadru. Riječ je o kratkome dopisu koji je 29. lipnja 1889. godine *fr. Benedetto dell'Ospizio dei Cappuccini* uputio biskupskome Ordinarijatu u Kotoru s objašnjenjem da hercegnovski kapucini, koji žive isključivo od milostinje, ne mogu pridonijeti nikakvim materijalnim davanjima *al fondo di Religione*, s obzirom da ne posjeduju ništa *né in mobili, né in stabili, né in rendita di nessuna sorte*.⁶⁹

Neumorni napor lokalnih svjetovnih i crkvenih vlasti da hercegnovskim kapucinima osiguraju kontinuirano djelovanje tijekom čitavog 19. stoljeća naposljetku je *serafski* nagrađen u osobi hercegnovskoga sveca ispovjednika Leopolda Bogdana Mandića (Herceg Novi, 1866. – Padova, 1942.), koji je nadahnut uvijek skromnim i nesebičnim vladanjem kapucina u svome rodnom gradu i sam odlučio kao šesnaestogodišnji mladić odjenuti kapucinski habit u Udinama. Bio je to sâm početak njegove hagiografije, koja ga je učinila jednim od najčaćšenijih kapucinskih svetaca 20. stoljeća, uzdignuta na čast oltara 16. listopada 1983. godine. Njegovo ime od 1976. godine, kada je Leopold proglašen blaženikom, nosi nekadašnja hercegnovska kapucinska crkva, a od 1974. godine i Hrvatska kapucinska provincija, izrazito aktivna u promicanju čašćenja sv. Leopolda i čuvanju uspomene na kapucinski pastoral Herceg Novog.⁷⁰

Arhivski prilog

Arhiv Herceg Novog, Političko upravni mletački arhiv, *Catastico Generale delle Fabbriche tutte esistenti nella Piazza di Castel Nuovo e suo Territorio. Nella Superior Provincia dell'Albania Istituito Con Terminazione Primo Marzo 1788. dell' Illustrissimo, ed Eccellentissimo Signor Angelo Memo IV. Provveditore Generale in Dalmazia, ed Albania MDCCLXXXVIII*.

No. 7. Chiesa, ed Ospizio de' R. R. P. P. Capucini.,

Epoca della prima erezione: 1680.⁷¹

Epoca del generale ristauo: 1786.

Figure alle quale è stata appoggiata la custodia: 1788./ in Mano Del. il Quartier Mastro

La Chiesa è fatta di muro coperta di coppi.

Lunga Passi – 6 – piedi – 2 ½

Larga Passi 4 – piedi – 2 ½

Alta Passi 3 – piedi – 2 ½

Tiene un' Altare di legno, una Capelletta, con Altar, un Coro esistente sopra la Porta, ed un Pulpito.

Mediante, un Corridoreto situato a livello del Pian Superiore dell' Ospizio si va nel Coro, e nel Pulpito.

Dietro all' Altare ò è la Sacrestia, ed un' Oratorio.

L' Ospizio de' P. P. Capucini, è costruito di muro, coperto di Coppi.

Lungo passi 13 – piedi 2 ½

Largo passi 3 piedi 1

Alto passi 3 piedi 2 ½

È diviso in due Piani, ed una Soffitta.

Il Pian terren somministra la Sacrestia, una Camera da ricever, un Reffetorio, una Caneva, una Cucina, ed una Cisterna, e finalmente una Scala di pietra per cui si va nel piano in Soler.

Il Piano in Soler serve di Dormitorio, e contiene una Camera per forestieri, cinque Cellete, una Lozzetta, e contiguo a questa un picciolo luoco dello Comune, in vicinanza del quale una Scala di tavole, che conduce nella Cucina del Pian terren, e tiene ancora un passaggio dell' Ospital Militare.

La soffitta sera tutto il Coperto, e a questa si va con Scala a mano.

Non molto discosto dall' Ospizio evvi un' Orto circondato di Masiera a secco di figura irregolare composto di Tavole 229.

Lateralmente all' Ospizio evvi un luogo, che serve ad uso d' istruire i Fanciuli alla Scuola.

Questo è di muro coperto di Coppi.

Lungo passi – 9 – piedi 2 ½

Largo passi – 2 – piedi 2 ½

Alto passi – 7 – piedi 2 ½

Somministra un Pian terren, ed un Pian Sotteraneo.

Il Pian terren, contiene un Portico, ed una Saletta.

Il Pian Sotterraneo, è tutto un luogo, e a questo Piano si va dal Pian terren con Scala a mano.

La Soffitta chiude tutto questo luoco, e si va in essa con Scala a mano.

Giacomo Montalbotti Alfieri Ingegnere

Bilješke

1

O Crnogorskome primorju u vrijeme mletačko-osmanskih ratova vidi: PAVAO BUTORAC, Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću: politički pregled, Perast, 2000; ĐORĐE BOROZAN, Crnogorsko primorje u vrijeme mletačko-osmanskih ratova tokom XVI, XVII i početkom XVIII vijeka, u: *Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja: zbornik radova*, (ur.) Lovorka Čoralić, Zagreb, 2009., 305–313.

2

Isprva je grad prema svome osnivaču bio nazvan Sveti Stefan. Usp. ĐORĐE MILOVIĆ, Hercegnovi kao pomorsko-trgovački grad, u: *Boka Kotorska u doba Venecije: na izvorima Mletačkih arhiva*, Split, 2009., 28–38, 31.

3

Vidi: LOVORKA ČORALIĆ, Grad zaboravljene prošlosti, u: *Hrvatska revija*, 5, 1 (2005.), 83–90, 83; ĐORĐE MILOVIĆ (bilj. 2), 28–38; BORIS ILIJANIĆ, Španjola. Herceg Novi – Gornji grad. Urbana geneza i reurbanizacija, Herceg Novi, 2012., 31.

4

Dana 12. srpnja 1538. godine Herceg Novi je osvojila flota cara Karla V. Habsburga (1519.–1558.) pod zapovjedništvom Đenovljanina Andrije Doriije (1466.–1560.), potpomognuta brodovljem Mletačke Republike i Papinske Države te borcima iz Perasta. No vrijeme kršćanske (španjolske) uprave gradom bilo je kratkotrajno te je Herceg Novi već u ljeto 1539. godine ponovno došao pod

upravu Osmanlija, nakon što ga je zaposjela osmanska vojska na čelu s Hajredinom Barbarosom (o. 1478.–1546.). Vidi: LOVORKA ČORALIĆ (bilj. 3), 83–90, 84–85; BORIS ILIJANIĆ (bilj. 3), 39–59; BORIS ILIJANIĆ, Herceg Novi. Grad i graditeljsko naslijeđe, Herceg Novi, 2015., 171, 174.

5

Vidi: LOVORKA ČORALIĆ (bilj. 3), 85; BORIS ILIJANIĆ (bilj. 3), 47; BORIS ILIJANIĆ (bilj. 4), 184.

6

Vidi: SRĐAN MUSIĆ, Izvještaji generalnog providura Dalmacije i Albanije Kornera o zauzimanju Herceg Novog 1687. godine, Herceg Novi, 1988.; PAVAO BUTORAC (bilj. 1), 114–127; LOVORKA ČORALIĆ (bilj. 3), 85.

7

Vidi: TOMO KRSTOV POPOVIĆ, Herceg Novi: istorijske bilješke, knjiga prva, 1382. – 1797., Dubrovnik, 1924., 110; LOVORKA ČORALIĆ (bilj. 3), 85.

8

LOVORKA ČORALIĆ (bilj. 3), 85–87.

9

O kapucinima kao vojnim kapelanima i duhovnim skrbnicima vojnika usp. MARIANO D'ALATRI, Kapucini. Povijesti jedne franjevačke obitelji, Zagreb, 2010., 106–109.

- 10
Kapucini su u skladu s konstitucijama reda i franjevačkim idealom siromaštva živjeli prvenstveno od prikupljene milostinje u obliku kruha, vina i ulja te od milodara vjernika i dobrotvora.
- 11
Srđan Musić (1988.) je u prijevodu Cornerovih izvještaja na crnogorski jezik sintagmu Padri Riformati preveo kao benediktinci. No vjerojatno se mislilo na franjevce koji su 1688. godine sagradili samostan u zapadnome dijelu grada. Samostanska je crkva 1710. godine posvećena sv. Antunu Padovanskom. Usp. SRĐAN MUSIĆ (bilj. 6), 124, 130. O podizanju kapucinskoga i franjevačkoga samostana spomen nalazimo i u šestoj knjizi Farlatijeva Svetog Ilirika (Venecija, 1800.) u kojem za 1688. godinu čitamo: »Duo præterea domicilia, & sacella ære sumptuque publico excitata sunt, alterum in oppido Patribus Capuccinis, alterum ab oppido passibus fere quingentis disjunctum Patribus Franciscanis rigidiotis traditum; hoc S. Antonii Patavini, illud Deiparæ in coelum aiumptæ titulo ac patrocionio subest.« DANIELE FARLATI, *Illiricum Sacrum*, VI, Venecija, 1800., 419.
- 12
Izvorni tekst izvještaja na talijanskome jeziku glasi: »Ricercatami da Padri Riformati la permissione d' eriger qui un' Hospitio per trè, ò quattro Fratti, m'è parso proprio accosentirglielo, per i bisogni vi saranno delle confessioni, et se anzi si potesse haverne trà essi alcuno che fusse Infermier, se n' esigerebbe un buon servizio per gl' Hospitali. Così anche crederei fusse bene il stabilirne un' altro per qualche Padre Capucino, che posso persuadermi troverebbero sufficienti ellemosine per sostenarsi; tanto più quando ogni poco s' accresca la Popolazione.« Usp. SRĐAN MUSIĆ (bilj. 6), 124.
- 13
Vidi: TOMO KRSTOV POPOVIĆ (bilj. 7), 110.
- 14
Vidi: TOMO KRSTOV POPOVIĆ (bilj. 7) 109; MARIJA SAULAČIĆ, *Kulturna baština franjevaca na tlu Kotorske biskupije*, u: *Hrvatsko-crnogorski dodiri / crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja: zbornik radova*, (ur.) Lovorka Čoralčić, Zagreb, 2009., 756. Gesta uzdignutoga križa u ruci prepoznatljiv je ikonografski motiv i na likovnim prikazima kapucina koji su se istaknuli u bitkama protiv Osmanlija. Među njima su najčuveniji sv. Lovro Brindiški (1559.–1619.) i bl. Marko iz Aviana (1631.–1699.). Zanimljivo je napomenuti da se križ koji je bl. Marko držao u rukama tijekom velike bitke za Beč 12. rujna 1683. godine danas čuva u *capelli reliquiarum* katedrale sv. Tripuna u Kotoru. Vidi: JOSIPA ALVIŽ, *Slikarstvo XVII. i XVIII. stoljeća u kapucinskim crkvama i samostanima u Hrvatskoj*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015., 234–235 s navedenom literaturom.
- 15
O pastoralu kapucina i utemeljenju samostana i hospicija na istočnoj obali Jadrana usp. BERNARDINO DA CITTADELLA, *Quattro secoli di vita francescana dei Frati Minori cappuccini della Provincia veneta (1535.–1935.)*, Padova, 1936., 17–18. O kapucinima kao duhovnim kapelanima na galijama usp. MARIANO D' ALATRI (bilj. 9), 108–109. Poznato je ime oca Bartolomeja iz Verone, kapucinskoga redovnika i apostolskoga misionara, kojega je mletačka vlada imenovala duhovnim kapelanom cjelokupne mletačke vojske u Dalmaciji početkom Kandijskoga rata (1645.–1669.). Usp. MILE BOGOVIĆ, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji*, Zagreb, 1993., 33; ZDENKO DUNDOVIĆ, *Kapucinski tragovi u Zadru tijekom 18. i 19. stoljeća*, u: *Croatica Christiana periodica*, 79 (2017.), 1–20, 2; JOSIPA ALVIŽ, *Prilog istraživanju kapucinskoga hospicija u Zadru*, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 41 (2017.), 171–184, 172.
- 16
O kapucinima u Splitu vidi: ARSEN DUPLANČIĆ, *Kapucini u Splitu od 1682. do 1875. godine*, u: *Svetište Gospe od Pojišana: u povodu 85. obljetnice dolaska kapucina i završetka restauratorskih radova*, (ur.) Zlatko Josip Šafarić, Split, 1993.a, 63–66; ISTI, *Prvi boravak kapucina u Splitu (1682.–1875.)*, u: *Croatica Christiana periodica*, 31 (1993.b), 129–136; ISTI, *Prvi boravak kapucina u Splitu (1682.–1875.)*, u: *Kapucinski samostan i svetište Gospe od Pojišana u Splitu*, (ur.) Arsen Duplančić, Split, 2010., 9–19.
- 17
O kapucinima u Zadru vidi: ZDENKO DUNDOVIĆ (bilj. 15); JOSIPA ALVIŽ (bilj. 15).
- 18
U literaturi se spominje i hospicij u Rovinju koji je navodno osnovan 1672. godine, no čije postojanje još nije potkrijepljeno arhivskim izvorima. Vidi: ALOJZ ŠTOKOVIĆ, *Leopold Bogdan Mandić, hrvatski svetac kapucinskog reda (Kratak osvrt na povijest kapucinskog reda u Istri)*, u: *Problemi sjevernog Jadrana*, 12 (2013.), 277–288, 278–280.
- 19
Vidi: TANJA MARTELANC, *Kapucinska arhitektura v slovenskem etničnem prostoru do nastanka Ilirskih provinc*, doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Maribor, 2016., 165–171.
- 20
Radilo se o prenamjeni i dogradnji razrušene džamije. Vidi: TOMO KRSTOV POPOVIĆ (bilj. 7), 109; BORIS ILIJANIĆ (bilj. 4), 216.
- 21
Na Gornjem trgu, takozvanoj Bellavisti, danas se nalazi pravoslavna crkva Arhandela Mihaela.
- 22
Vidi: BORIS ILIJANIĆ (bilj. 3), 59; BORIS ILIJANIĆ (bilj. 4), 185, 195, 216.
- 23
O posveti kapucinske crkve Uznesenju Blažene Djevice Marije potvrdu nalazimo u Farlatijevu Svetom Iliriku. Usp. bilj. 11 u ovome radu. O titularu kapucinske crkve u kontekstu sakralne topografije Boke kotorske usp. SAŠA BRAJOVIĆ, *U Bogorodičinom vrtu. Bogorodica i Boka Kotorska – barokna pobožnost zapadnog hrišćanstva*, Beograd, 2006., 73.
- 24
Usp. BORIS ILIJANIĆ (bilj. 4), 385.
- 25
Za grafičke prikaze i suvremene stereometrijske rekonstrukcije urbane geneze Herceg Novog usp. BORIS ILIJANIĆ (bilj. 4).
- 26
Vidi: TOMO KRSTOV POPOVIĆ (bilj. 7), 109.
- 27
Arhiv Herceg Novog, Političko upravni mletački arhiv, Catastico Generale delle Fabbriche tutte esistenti nella Piazza di Castel Nuovo e suo Territorio. Nella Superior Provincia dell' Albania Istituito Con Terminazione Primo Marzo 1788. dell' Illustrissimo, ed Eccellentissimo Signor Angelo Memo IV. Provveditor Generale in Dalmazia, ed Albania MDCCLXXXVIII. Opširnije o Inventaru

i Katasticima javnih građevina u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji vidi: DARKA BILIĆ, Inženjeri u službi Mletačke Republike, Split, 2013., 65–69.

28

Prijevod opisa na crnogorskome jeziku objavljen je 2015. godine u monografiji Borisa Ilijanića Herceg Novi. Grad i graditeljsko naslijeđe. Usp. BORIS ILIJANIĆ (bilj. 4), 227.

29

Iako se unutrašnje uređenje hospicija od kraja 18. stoljeća do danas u potpunosti izmijenilo, raspored prostorija i njihova namjena većim su dijelom ostali isti. Nekadašnji kapucinski hospicij za potrebe pisanja ovoga rada običen je potkraj rujna 2017. godine.

O inženjeru Montalbottiju vidi: DARKA BILIĆ (bilj. 27), 225.

30

Danas se na katu nalaze spavaonice te u taj dio objekta nije moguće pristup.

31

Nekadašnji blok vojne bolnice 2013. godine prenamijenjen je u stambeno-rezidencijalni objekt. Usp. BORIS ILIJANIĆ (bilj. 4), 385, 398.

32

Za opis vojne bolnice usp. BORIS ILIJANIĆ (bilj. 4), 228.

33

O kapucinskoj arhitekturi vidi: FRANCESCO CALLONI, Architettura Cappuccina, u: *I Frati Cappuccini. Documenti e testimonianze del primo secolo, IV*, (ur.) P. Costanzo Cargnoni, Perugia, 1992., 1469–1633; GERLACH VAN’ S-HERTOGENBOSCH, L’architettura dei Cappuccini, u: *Architettura Cappuccina. Atti della giornata di studi storici sull’architettura cappuccina*, (ur.) P. Lino Mocatti, OFM Cap, Silvana Chistè, Trento, 1995; TANJA MARTELANC (bilj. 19).

34

Usp. TANJA MARTELANC (bilj. 19) 117, 118, 124, 160–171 s navedenom literaturom.

35

Mozaik je signiran s M. Rosa i datiran s 1985. godinom.

36

Jednostavni kameni zvonik na preslicu ima i kapucinska crkva sv. Marte u Koprju, no i kapucinska crkva sv. Josipa u Karlobagu (1713.), koja je unatoč pripadnosti kontinentalnoj Štajerskoj kapucinskoj provinciji preuzela arhitektonske elemente karakteristične za mediteransko podneblje. Za prekoalpske samostane je, naime, bio karakterističan drveni zvonik koji se u obliku tornjića uzdizao iznad molitvenoga kora crkve. Takve zvonike imaju, na primjer, kapucinske crkve u Varaždinu i Osijeku, izgrađene u prvoj polovici 18. stoljeća. O arhitektonskim razlikama između talijanskih i prekoalpskih kapucinskih samostana usp. TANJA MARTELANC (bilj. 19), 126–127 (s navedenom literaturom).

37

Bočne kapele bile su karakteristične za takozvani mletačko-tirolski tip kapucinske crkve. Više o tome tipu i pitanju tipološke kategorizacije kapucinske arhitekture usp. TANJA MARTELANC (bilj. 19).

38

U središtu slike formata uspravnoga, lučno zaključena pravokutnika prikazan je lik djeteta Isusa položena u jaslje. Klanja mu se Bogorodica koja jednom rukom pridržava draperiju u koju je Dijete povijeno. Da je riječ o božanskome događaju, svjedoči lik anđelčića uz desni rub slike te dvije kerubinske glave u njezinu

podlučju. Slikom dominiraju snažni svjetlosni kontrasti između tamne pozadine i likova čije oblikovanje otkriva ruku kvalitetnoga majstora, vješta u impostaciji, tonskoj modelaciji i stvaranju produhovljenoga ugođaja i intimnosti. Slika je dobro očuvana.

39

Sliku je ćirilicom potpisao ruski slikar Ananije Verbicki (1896.–1974.) i datirao s 1971. godinom. Lik sv. Leopolda Bogdana Mandića naslikan je u punoj figuri u njegovoj sobici-ispovjedalnici. Iznad sveca, u polukružnome zaključku slike, prikazan je lik Bogorodice Bezgrešne nošen oblacima koji razdvajaju detalj s prikazom Piazza dei Signori u Padovi, gradu u kojem je sv. Leopold proveo većinu svoga redovničkoga života, od prepoznatljivih motiva Herceg Novog, pročelja župne crkve sv. Jeronima i onog crkve sv. Leopolda Mandića, koji simboliziraju svečev rodni kraj za kojim je čeznuo i u koji se prije smrti želio vratiti.

40

U većim kapucinskim crkvama molitveni se kor nalazio neposredno iza svetišta, od kojeg je bio odvojen drvenom stijenom. Liturgijska povezanost s prostorom crkve bila je ostvarena prozorčićem koji je gledao na svetohranište glavnoga oltara, a fizička dvama bočnim prolazima koji su flankirali glavni oltar. Male dimenzije hercegnovskoga oratorija i odstupanje od njegova uobičajenoga smještaja bile su određene malim brojem redovnika koji su živjeli u ovom hospiciju, ali i položajem cjelokupnoga kapucinskog sklopa stiješnjena uz gradski bedem. O prostornoj organizaciji kapucinskih crkava i molitvenome koru u kapucinskoj arhitekturi usporedi također: TANJA MARTELANC (bilj. 19), 117–118, 121.

41

Armiranobetonskom konstrukcijom (serklažima i platnima) ojačani su, osim južnoga, i sjeverni zid crkve te njezin jugoistočni ugao. Usp. Urbanistički projekat Stari grad, dosje broj 90, 92, 93 I/P H. NOVI 1982. god., Zavod za projektovanje i urbanizam – Herceg Novi. Konzultiran je dokument u Arhivu Herceg Novog.

42

O organizaciji kapucinskih samostana usp. TANJA MARTELANC (bilj. 19), 118–119.

43

Vidi: BORIS ILIJANIĆ (bilj. 4), 398.

44

Usp. radove Arsena Duplančića navedene u bilješci 16 i one don Zdenka Dundovića i Josipe Alviž u bilješci 17.

45

Usp. NIKO LUKOVIĆ, Boka Kotorska: turistički vodič, Kotor, 1953., 13–15; STIJEPO OBAD, Boka kotorska za prve austrijske uprave, u: *Tabula: časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrića u Puli*, 12 (2014.), 193–203, 193, 200.

46

Državni arhiv u Zadru (dalje DAZd), Pokrajinsko financijsko ravnateljstvo za Dalmaciju (dalje Financijsko ravnateljstvo), fascikl XVI., godina 1815.

47

Österreichische Staatsarchiv (dalje ÖStA), Kultus AK Katholisch (dalje Kult. Kath.), Kapuziner in genere, Castelnuovo, Spalato, Zara 1816–1848 (dalje Kapuz.).

48

O Venecijanskoj kapucinskoj provinciji i njezinu ukinuću u vrijeme uspostave francuske vlasti usp. BERNARDINO DA CITTADILLA, (bilj. 15), 26.

49

DAZd, Financijsko ravnateljstvo, fascikl XVI., godina 1815., kopija odluke od 7. listopada 1797.

- 50
Usp. DAZd, Financijsko ravnateljstvo, fascikl XVI., godina 1815., kopija dekreta Danijela Dolfina, generalnoga providura za Dalmaciju i Albaniju, sastavljena u Čitluku 9. svibnja 1696. godine.
- 51
Usp. DAZd, Financijsko ravnateljstvo, fascikl XVI., godina 1815., spis broj 1193 upućen iz Kotora 20. travnja 1815. Carskoj kraljevskoj vladi za Dalmaciju, Albaniju i Dubrovnik sa sjedištem u Zadru; usp. također kopiju spisa datirana s 9. travnja 1815.
- 52
Usp. ISTO; usp. također DAZd, Financijsko ravnateljstvo, fascikl XVI., godina 1815., kopija spisa od 20. travnja 1815. godine koji je kotorski biskup uputio Carskoj kraljevskoj upravi u Kotoru; spis broj 3224 upućen 14. listopada 1815. godine iz Carske kraljevske uprave u Kotoru Carskoj kraljevskoj vladi za Dalmaciju, Albaniju i Dubrovnik sa sjedištem u Zadru.
- 53
DAZd, Financijsko ravnateljstvo, fascikl XVI., godina 1815., spis broj 13136 od 28. listopada 1815.
- 54
DAZd, Financijsko ravnateljstvo, fascikl XVI., godina 1815., spis broj 3349 od 20. listopada 1815.
- 55
DAZd, Financijsko ravnateljstvo, fascikl XVI., godina 1815., spis broj 3349 od 20. listopada 1815., spis broj 1470 od 5. prosinca 1815.
- 56
ÖStA, Kult. Kath., Kapuz.
- 57
ÖStA, Kult. Kath., Kapuz., Dopis br. 8796/1015 od 14. lipnja 1817., b. p.
- 58
ÖStA, Kult. Kath., Kapuz., Dopis br. 15004/2401 od 9. prosinca 1819., b. p.
- 59
ÖStA, Kult. Kath., Kapuz., Dopis br. 9012/1641 od 30. svibnja 1820., b. p.
- 60
ÖStA, Kult. Kath., Kapuz., Dopis br. 12839/5735 od 20. kolovoza 1828., b. p.
- 61
Prikupljanje milostinje bio je dio svakodnevne discipline kapucina i jedan od načina zbližavanja sa zajednicom u kojoj su djelovali. Na tragu strogog prakticiranja siromaštva prikupljali su isključivo kruh, vino i ulje, a meso, sir i jaja smjeli su primiti samo u slučaju da su im ih vjernici sami udijelili. Zamolba hercegnovskih kapucina za izdavanjem dozvole za prikupljanje soli potvrda je ove stroge prakse. O skupljanju milostinje kod kapucina usp. LAZARO IRIARTE, *Povijest franjevaštva*, Zagreb, 2013., 207.
- 62
ÖStA, Kult. Kath., Kapuz., Dopis br. 629/114 od 21. veljače 1844., b. p.
- 63
ÖStA, Kult. Kath., Kapuz., Dopis br. 26328/5260 od 26. ožujka 1845., b. p.
- 64
U dokumentu je navedeno da je ovaj projekt obnove pridružen dopisu, no među konzultiranim arhivskim izvorima spomenuti dokument nije pronađen, kao ni drugi prilozi spomenuti u izvještajima Carske kraljevske vlade u Dalmaciji konzultirani u ovome radu.
- 65
ÖStA, Kult. Kath., Kapuz., Dopis br. 1753/381 od 4. ožujka 1846., b. p.
- 66
Navodi se da su spomenuti izvještaji priloženi uz dopis, no u konzultiranim arhivskim izvorima ovi dokumenti nisu pronađeni.
- 67
ÖStA, Kult. Kath., Kapuz., Dopis br. 23200/5068 od 4. prosinca 1846., b. p.
- 68
O godini odlaska kapucina iz Herceg Novog vidi: PIETRO BERNARDI DA VALDIPORRO, *Blaženi Leopold*, kapucin iz Herceg Novog, Zagreb, 1976., 13; VINICIJE B. LUPIS, *Kapucinski red u Dubrovniku*. U povodu 100. obljetnice njihove postojane nazočnosti i djelovanja, u: *Crkva u svijetu*, 50, 2 (2015.), 252–279, 261.
- 69
DAZd, Vlada/Namjesništvo za Dalmaciju. *Financije katoličke i pravoslavne crkve u Dalmaciji – Dijecezanski spisi*, Biskupija Kotor, 1856.–1918., kutija 16, dokument nije numeriran i nema zasebnu signaturu.
- 70
Zalaganjem hrvatskih kapucina neraspadnuto tijelo sv. Leopolda Bogdana Mandića u travnju 2016. godine izloženo je u zagrebačkoj katedrali i kapucinskoj crkvi u Dubravi, a u rujnu 2017. godine i u nekadašnjoj kapucinskoj crkvi u Herceg Novom.
- 71
U Memovu katastiku navedena je kriva godina gradnje kapucinske crkve i hospicija. Točna je godina 1688., na što je već ukazano u ovome radu.
- Ovaj rad nastao je u okviru projekta *Hrvatska likovna baština od baroka do postmoderne – umjetničke veze, import umjetnina, zbirke 3* (Sveučilište u Zagrebu, voditelj prof. dr. sc. Dragan Damjanović). Na susretljivosti i velikoj pomoći u istraživanju i pisanju rada zahvaljujem Tatjani Milačić i Momiru Mićunoviću iz Arhiva u Herceg Novom, hercegnovskome župniku don Niki Šošiću i franjevkama od Bezgrješne na srdačnome gostoprimstvu, dr. tech. sc. Borisu Ilijaniću na pojašnjenjima, proslijeđenim informacijama, knjigama i projektnim nacrtima, na pomoći u pretraživanju arhivskoga gradiva uvijek srdačnim zaposlenicima Državnoga arhiva u Zadru te, naposljetku, mojim dragim kolegicama s Odsjeka za povijest umjetnosti, dr. sc. Tanji Trška i dr. sc. Jasmini Nestić na razrješavanju manjih prevoditeljskih nedoumica i stalnoj potpori u istraživanju. Velika hvala i Ratku Horvatu na pomoći u obrađivanju slikovnih priloga.

Summary

Josipa Alviž

The Capuchins and their Hospice in Herceg Novi in the Light of Recent Archival Research

The arrival of Capuchin Franciscans in Herceg Novi in 1688 was part of the complex and dynamic events that affected the area of Boka Kotorska during the long period of Venetian-Ottoman wars (1499–1718). Herceg Novi, which came under the Ottoman rule in 1482, was conquered by the Venetian Navy commanded by Provveditore Generale Girolamo Corner (1686–1689) on September 30, 1687. Annexed to the Venetian province of *Albania Veneta*, Herceg Novi soon acquired the identity of a Venetian estate, owing – among other things – to the operation of the Order of Lesser Capuchin Brothers.

The earliest history of the Capuchins in Herceg Novi is related to their service as military chaplains for the Venetian Republic, providing pastoral care to sick and wounded soldiers. Owing to Girolamo Corner, the Capuchins established a hospice in Herceg Novi as early as 1688, joining it administratively to the *Capuchin Province of Venice*. Their first church in the city was erected on the ruins of a mosque in the area of Donji Trg. At the foot of this square, along the south side of the central part of the middle bulwark, a Capuchin hospice was soon built, with a new Capuchin church. In 1903, when the Capuchins left Herceg Novi, the hospice lost its original function and today houses the parish office. Despite the repurposing of the assembly, parts of it remained more or less unchanged. This claim is supported by a description of the building in the *Cadastre of Public Buildings in Herceg Novi, 1788* (see *Archival Appendix*). Although it is a modest building in terms of architecture, it is important for the fact that it is the only preserved Capuchin hospice in the Eastern Adriatic built during the 17th and 18th centuries.

The Capuchin church of Herceg Novi, in its appearance, size, and spatial organization, follows the Capuchin tradition of building simple, relatively small churches of modest exterior and interior. It is a one-nave, regularly oriented building of a rectangular ground plan closing with the sanctuary, with a side chapel to the south. The arched passages flanking the main altar connect the sanctuary with a small sacristy. From

the sacristy, one enters a small oratory located on the outside of the south-eastern corner of the church. Through the sacristy, the church is directly connected with the present-day parish office, the former Capuchin hospice with which it thus formed a unique architectural whole in the form of an irregular architectural sequence. The hospice building is a simple, single-wing structure with a rectangular ground plan. It consists of the ground floor, the first floor, and the attic. With its longer, southern side it overlooks a spacious courtyard, paved with stone slabs and oriented towards the Bay of Kotor. This courtyard served as the inner courtyard characteristic of most Capuchin monasteries, which was missing in Herceg Novi due to the monastery's specific location right at the southern bulwark. To the east, the hospice leaned on the building of a military hospital, and the third building in the architectural complex was a school located south of the church. Both of the latter buildings now have a residential function.

After the fall of the Venetian Republic in 1797, a difficult period of uncertainty began for the Capuchins of Herceg Novi. The paper presents data from the hitherto unpublished archival sources consulted at the State Archives in Zadar and the Austrian State Archives in Vienna (*Österreichisches Staatsarchiv*), which illuminate the fate of the Capuchins of Herceg Novi and their hospice during the first half of the 19th century. These sources testify to the continued efforts of the local secular and ecclesiastical authorities to preserve the Capuchin community and their hospice in Herceg Novi, and contribute to a better understanding of religious life in the city and the political-administrative relations between the local government and the central government in Vienna.

Keywords: Herceg Novi, Capuchins, church of St Leopold Bogdan Mandić, hospice, Capuchin Province of Venice, Girolamo Corner, Angelo Memo, Imperial and Royal Government of Dalmatia, District Administration in Kotor, Episcopal Ordinariate in Kotor

Izvori ilustracija i autori fotografija / Sources of illustrations and photo Credits

Laura Chinellato

Le lastre longobarde del »pulpito di Maviorano« di Gussago (Brescia): dall'analisi al contesto. Problematicità e nuove prospettive / *Lombardische Platte »Mavioranove propovjedaonice« u Gussagu (Brescia): od analize do konteksta. Problematika i nove perspektive*

1: Elaborazione grafica di Laura Chinellato da: Paola Marina De Marchi, Calvisano e la necropoli d'ambito longobardo in località Santi di Sopra. La pianura tra l'Oglio, Mella e Chiese nell'altomedioevo, in: *L'Italia centro-settentrionale in età longobarda*, Atti del Convegno (Ascoli Piceno, 6-7 ottobre 1995), (a cura di) Lidia Paroli, Firenze, 1997., 377-411, fig. 2 / *Ilustraciju iz članka: Paola Marina De Marchi, Calvisano e la necropoli d'ambito longobardo in località Santi di Sopra. La pianura tra l'Oglio, Mella e Chiese nell'altomedioevo*, in: *L'Italia centro-settentrionale in età longobarda*, Atti del Convegno (Ascoli Piceno, 6-7 ottobre 1995), (a cura di) Lidia Paroli, Firenze, 1997., 377-411, 2, grafički obradila Laura Chinellato.

2: Studio Rapuzzi di Brescia

3, 4, 5, 6, 7, 8, 10: Laura Chinellato

9: Bruno Genito, Sasanidi, u: *Enciclopedia dell'Arte Medievale*, X, Roma, 1999., 381-386.

Danko Zelić – Ivan Viđen

Inventario dela giexia di S. Maria Mazor, de tute le argentarie, aparati deli sazerdoti, insenarii, libri, tapezarie et altre robe (1531.) – najstariji imovnik liturgijske opreme, ruha i paramenata dubrovačke prvostolnice / *Inventario dela giexia di S. Maria Mazor, de tute le argentarie, aparati deli sazerdoti, insenarii, libri, tapezarie et altre robe* (1531) – *the Oldest Extant Inventory of Liturgical Objects, Vestments and Textiles of Dubrovnik Cathedral*

1: Danko Zelić

2, 3: Božo Gjukić

Josipa Alviž

Sudbina kapucina i kapucinskoga hospicija u Herceg Novom u svjetlu novih arhivskih istraživanja / *The Capuchins and their Hospice in Herceg Novi in the Light of Recent Archival Research*

1, 2: Državni arhiv u Zadru (DAZD) / *State Archives in Zadar*

3, 5, 6, 8-10, 12: Josipa Alviž

4, 7, 11: Arhitektonski crteži prema nacrtima Direkcije za urbanizam Herceg Novi, urbanistički projekt *Stari Grad – Herceg Novi*, 1982., voditelj Boris Ilijanić, dipl. ing. arh. Izvor: Državni arhiv Crne Gore – Arhivski odsjek Herceg Novi, za tisak pripremio Ratko Horvat / *Architectural drawings made after recording of the Directorate for Urban Planning Herceg Novi, Stari Grad – Herceg Novi urban development project, 1982, project leader Boris Ilijanić, architect. Source: State Archives of Montenegro – Archival Department Herceg Novi, prepared by Ratko Horvat*

Bojan Goja

Kuća Dragičević: prilog poznavanju stambenih kuća u Zadru u 18. stoljeću / *The Dragičević House: A Contribution to the Research on the 18th-century Houses in Zadar*

1-9: Bojan Goja

10: Google Earth

Petar Puhmajer – Krasanka Majer Jurišić

Stara gradska vijećnica u Rijeci: povijest sjedišta gradske vlasti od najranijih zapisa do 19. stoljeća / *Old Town Hall in Rijeka: History of the City Council Seat from the Earliest Records to the 19th Century*

1, 11, 12, 13: Natalija Vasić, Hrvatski restauratorski zavod

2: Silvino Gigante, *Storia del comune di Fiume*, Fiume, 1913.

3: Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 8607, fol. 3r, Fiume

4: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kartensammlung, sign. AT-OeStA/KA KPS KS G I h, 171

5: Matthäus Merian: *Topographia provinciae Austriacarum*, izdanje 1679.

6: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kartensammlung, sign. AT-OeStA/KA KPS KS G I h, 175

7a, 7b: Državni arhiv u Rijeci, Gradski magistrat Rijeka, Izdvojeni nacrti, kut. 284

8: Državni arhiv u Rijeci, Tehnički ured grada Rijeke, kut. 161

9: Konzervatorski odjel u Rijeci, fototeka

10, 14: Izradili Petar Puhmajer i Marin Čalušić, Hrvatski restauratorski zavod, 2017.

Sanja Cvetnić

Dva portreta Beatrice Frankapan (?): rod i red / *Two Portraits of Beatrice Frankapan (?): the Family and the Order*

1: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Beatrica Frankapan i njezin rod*. Zagreb [s. e. Tiskom Dioničke tiskare], 1885.

2: Adolf Bayer, Markgraf Georg und Beatrix von Frangepan: *Georg des Frommen Jugend und erste Ehe, Gesellschaft für Fränkische Geschichte*, u: *Neujahrsblätter der Gesellschaft für Fränkische Geschichte*, Ansbach: Brügel, 19 (1934.)

3: © Madrid, Museo Thyssen-Bornemisza

4: © Graz, Universalmuseum Joanneum Schloss Eggenberg & Alte Galerie

5, 6: © Zagreb, Hrvatski državni arhiv

7: © Klagenfurt, Landesmuseum Kärnten

8: Anton Fritz, *Das große Hemma-Buch*, 1980.

Júlia Tátrai

Wiener Hofkünstler und die Zrinyis. Porträts in der Lobkowitz-Sammlung / *Bečki dvorski umjetnici i Zrinski. Portreti u Zbirci Lobkowitz*

- 1: © Nelahozeves, Lobkowitz Sammlung, Schloss Nelahozeves / Bridgeman Images
- 2, 3: © Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum (Ungarisches Nationalmuseum)
- 4: © Trakošćan, Dvorac Trakošćan (Schloss Trakošćan)
- 5: © Nelahozeves, Lobkowitz Sammlung, Schloss Nelahozeves / Bridgeman Images
- 6: © Budapest, Magyar Nemzeti Galéria (Ungarische Nationalgalerie)
- 7: © Zagreb, Hrvatski državni arhiv (Kroatisches Staatsarchiv)
- 8: © Nelahozeves, Lobkowitz Sammlung, Schloss Nelahozeves / Bridgeman Images
- 9: © Privatbesitz Familie Herberstein
- 10: © Wien, Kunsthistorisches Museum, Wien
- 11: © Prag, Lobkowitz Sammlung, Prag / Bridgeman Images
- 12: © Budapest, Magyar Nemzeti Galéria (Ungarische Nationalgalerie)

Daniel Premerl

Ivan Tomko Mrnavić and his Coat of Arms: Self-presentation of an Illyrian Noble / *Ivan Tomko Mrnavić i njegov grb: samopredstavljanje jednoga ilirskoga plemića*

- 1, 2: Paolo Mofardin, Institute of Art History, Zagreb; Courtesy of the Metropolitan Library, Zagreb / *Institut za povijest umjetnosti, Zagreb; Uz dopuštenje Metropolitanske knjižnice, Zagreb*
- 3, 6, 14, 15, 16, 17: Courtesy of the National and University Library, Zagreb / *Uz dopuštenje Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Zagreb*
- 4, 5: Paolo Mofardin, Institute of Art History, Zagreb; Courtesy of the Library of the Croatian Academy of Sciences and Arts / *Institut za povijest umjetnosti, Zagreb; Uz dopuštenje Knjižnice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*
- 7, 8: Courtesy of the Research Library Zadar / *Uz dopuštenje Znanstvene knjižnice Zadar*
- 9: Fra Stipe Nosić, the Library of the Franciscan Monastery, Dubrovnik / *Knjižnica Male braće, Dubrovnik*
- 10: Tomislav Pavičić, City Museum Šibenik / *Tomislav Pavičić, Muzej Grada Šibenika*
- 11, 12: Paolo Mofardin, Institute of Art History, Zagreb; Courtesy of the Archdiocesan Archives, Zagreb / *Institut za povijest umjetnosti, Zagreb; Uz dopuštenje Nadbiskupijskog arhiva, Zagreb*
- 13: Courtesy of the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts, Zagreb / *Uz dopuštenje Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb*

Ivana Čapeta Rakić

Ponzonijevih deset slika u svodu glavnog oltara splitske katedrale: razmatranja o stilsko-oblikovnim svojstvima, izvornoj funkciji i ikono-

grafsko-ikonološkom aspektu / *Ten Paintings by Matteo Ponzoni above the Main Altar of the Split Cathedral: Considerations on Design and Style, the Original Function, and the Iconographic-Iconological Aspect*

- 1, 2: Ivana Čapeta Rakić
- 3: Ivana Čapeta Rakić, rekonstrukcija / *reconstruction: Vojan Koceić*
- 4: Mirko Pivčević, rekonstrukcija / *reconstruction: Vojan Koceić*
- 5: Uz dopuštenje Fondazione Musei Civici di Venezia / *Courtesy of the Fondazione Musei Civici di Venezia*
- 6: Fotografija preuzeta sa službene web stranice muzeja www.museunacional.cat, uz dopuštenje za preuzimanje i objavu fotografije od muzeja Museu Nacional d'Art de Catalunya / *Photo from the official website of the museum, www.museunacional.cat (courtesy of the Museu Nacional d'Art de Catalunya)*

Renata Komič Marn

Saint Joseph and Baby Jesus by Valentin Metzinger and Other Paintings from the Strahl Collection in the Museum of Arts and Crafts in Zagreb / *Slika Sveti Josip s malim Isusom Valentina Metzingera i druge slike iz Zbirke Strahl u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu*

- 1, 3–6: Srećko Budek i Vedran Benović, Muzej za umjetnost i obrt / *Museum of Arts and Crafts, Zagreb, digitalne snimke predmeta iz muzejskog fundusa*
- 2: Ljudevit Griesbach, HAZU, Strossmayerova galerija starih majstora, Zagreb / *Croatian Academy of Sciences and Arts, Strossmayer Gallery of Old Masters, Zagreb*

Jasminka Najcer Sabljak

Prizori iz Slavonije i Srijema u opusu austrijskog slikara Franza Alta / *Scenes from Slavonia and Sylvania in the Opus of Austrian Painter Franz Alt*

- 1, 9: Georg Eltz
- 2, 4–8: Francisca Clary-Aldringen
- 3: Arhiv Zavičajnog muzeja Ruma / *Archive of the Ruma County Museum*

Ana Šeparović

Od »sinteze likovnih umjetnosti« do Zagrebačkoga salona: prilog poznavanju djelovanja ULUH-a 1960-ih / *From a "Synthesis of Visual Arts" to the Zagreb Salon: A Contribution to the Research on ULUH's Activity in the 1960s*

- 1: *Socijalizam i modernost*, katalog izložbe, Zagreb, 2012., 141.